

BADANIE PRZEDPROCESOWE W KANONICZNYM PROCESIE O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

Słowa kluczowe: badanie przedprocesowe, ordynariusz miejsca, proces małżeński skrócony przed biskupem, dochodzenie pastoralne, proces o nieważność małżeństwa

Key words: pre-judicial inquiry, local ordinary, the briefer matrimonial process before the bishop, pastoral inquiry, process on the nullity of marriage

Schlüsselwörter: Voruntersuchung, Ortsordinarius, verkürztes Ehenichtigkeitsverfahren vor dem Bischof, pastorale Untersuchung, Ehenichtigkeitsverfahren

Papież Franciszek w motu proprio „*Mitis Iudex Dominus Iesus*”¹ [dalej: MIDI] wprowadził do procesu o nieważność małżeństwa nowe przepisy. Modyfikują one, a w kilku przypadkach całkowicie znoszą, dotąd obowiązujące normy. Wraz z reformą poszczególnych przepisów Prawodawca wprowadził nowy tryb procesu, czyli proces skrócony przed biskupem.

Istotnym elementem reformy kanonicznej w prawie procesowym w zakresie procesu o nieważność małżeństwa jest instytucja badania przedprocesowego. W artykule wskazuje się na jej rolę i wpływające z niej zadania. Ponadto ukazane są kompetencje osób, według norm wprowadzonych przez Prawodawcę. Po prezentacji zespołu osób, które mogą działać w stabilnej strukturze kościelnej, następuje określenie zadań badania przedprocesowego, ze szczególnym uwzględnieniem wymagań, które należy spełnić dla wprowadzenia trybu skróconego w procesie o nieważność małżeństwa.

* Ks. Piotr Fiałek – kapłan diecezji elbląskiej, mgr teologii [2008 r. Wydział Teologii UWM Olsztyn], mgr lic. prawa kanonicznego, doktorant w Katedrze Prawa Procesowego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL w Lublinie. Przedłożony artykuł jest poprawioną i uzupełnioną częścią pracy magisterskiej pt. *Badanie przedprocesowe – rola i znaczenie w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Marty Greszatej-Tełusiewicz, prof. KUL, obronionej w 2018 r. w Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL.

¹ *Litterae apostolicae motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, *AAS* 107 (2015), s. 958–970. Tekst polski: Tarnów 2015.

I. POJĘCIE BADANIA, CZYLI DOCHODZENIA PRZEDPROCESOWEGO

Celem właściwego określenia nowej instytucji badania przedprocesowego w ramach procesu o nieważność małżeństwa, koniecznym jest zdefiniowanie pojęcia i ukazanie zamiaru Prawodawcy. Dla pełnej interpretacji nowych norm niezbędne jest wskazanie na rozróżnienie między terminami: badanie przedprocesowe i dochodzenie przedprocesowe.

W art. 2 „Ratio procedendi” [dalej: *RP*] Prawodawca określa naturę i przeznaczenie badania przedprocesowego². Stanowi ono działanie wykonywane we wspólnocie Ludu Bożego dla dobra wiernych, będących w trudnej sytuacji ze względu na separację czy też nieodwracalny rozpad związku małżeńskiego. Bolesne doświadczenie słabości w zerwanej lub naruszonej relacji małżeńskiej często generuje decyzję zdystansowania względem Kościoła i rezygnacji z czerpania łaski sakramentalnej. Wobec powyższych wierni chrześcijanie mają obowiązek niesienia pomocy przeżywającym trudności w odkryciu prawdy obiektywnej³.

Badanie przedprocesowe jest reakcją wspólnoty Kościoła na szczególną sytuację życiową tych, którzy borykają się z wątpliwościami odnośnie ważności zawartego przez nich małżeństwa. Stanowi też akt troski o zabezpieczenie prawdy o jedności i nierozzerwalności małżeństwa⁴.

Prawodawca przedstawia w art. 2 *RP* definicję *investigatio*. Określa je dochodzeniem przedprocesowym, czyli *investigatio preiudicialis*. Posługuje się także terminem badanie duszpasterskie, czyli *investigatio pastoralis*. Użycie wyraźnego rozróżnienia ma na celu wskazanie braku podobieństwa do dochodzenia wstępnego, jakie ma miejsce w procesie karnym⁵.

Instytucja badania przedprocesowego jest realizacją obowiązku troski o świętość wszystkich wiernych. Wierny chrześcijanin, w ramach właściwego stanu ży-

² *RP* art. 2: „Investigatio praeiudicialis seu pastoralis, quae in structuris paroecialibus vel dioecesanis recipit christifideles separatos vel divortio digressos de validitate sui matrimonii dubitantes vel de nullitate eiusdem persuasos, in eum finem vergit ut eorum condicio cognoscatur et colligantur elementa utilia ad processum iudiciale, ordinarium an breviorum, forte celebrandum. Quae investigatio intra pastore opus dioecesanum de matrimonio unitarium involvetur”.

³ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 380.

⁴ Preambuła *MIDI*: „Salutis ergo animarum studium, quae – hodie sicut heri – institutionum, legum, iuris supremus finis manet, Romanum impellit Antistitem ad Episcopis hasce reformationis tabulas praebendas, quippe qui secum sint muneris Ecclesiae participes, unitatis nempe tutandae in fide ac disciplina de matrimonio, familiae christianae cardine et scaturigine. Alit reformationis studium ingens christifidelium numerus, qui conscientiae suae consulere cupientes ab Ecclesiae structuris iuridicis ob physicam vel moralem longinquitatem saepius arcentur; postulant igitur caritas et misericordia ut ipsa Ecclesia tamquam mater proximam se faciat filiis qui semet segregatos sentiunt”.

⁵ P. Kroczyk, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 43–44.

cia, jest zobowiązany do troski o własne zbawienie oraz wzrost Kościoła⁶. Obowiązek prowadzenia życia w świętości opiera się na fundamencie dążenia do prawdy, o czym Prawodawca stanowi w kan. 748 § 1⁷. Obowiązkwowi dążenia do prawdy i świętości życia odpowiada prawo wiernych do otrzymania ze strony Kościoła właściwej pomocy⁸. To zadanie realizują przede wszystkim biskupi⁹.

II. BADANIE PRZEDPROCESOWE JAKO REALIZACJA ZOBOWIĄZANIA APOSTOLSKIEGO

W art. 1 *RP* Prawodawca ukazuje odpowiedzialność biskupa za powołanie do istnienia i funkcjonowanie w strukturach diecezji instytucji badania przedprocesowego¹⁰. Biskup, Pasterz Kościoła partykularnego, jest zobowiązany do troski duszpasterskiej za powierzonych mu wiernych. Normę tą zawiera kan. 383 § 1 *KPK/83*¹¹. Określono w nim kręgi adresatów pasterskiego wysiłku biskupa. Realizuje on zbawczą misję Chrystusa wobec wszystkich wiernych chrześcijan, a także niewierzących¹². Szczególną troską obejmuje on tych, którzy doświadczają trudności w realizacji życia małżeńskiego w postaci separacji lub rozwodu¹³.

Przedmiotem normy jest sytuacja małżonków pozostający w separacji lub rozwiedzionych. Chodzi tu o orzeczenia dokonane na forum państwowym. Takie rozumienie wynika z kontekstu wydania motu proprio „*Mitis Iudex Dominus Iesus*”. Ponadto Prawodawca wymienia zakres tak zwanej trudnej sytuacji, którą można rozumieć jako inne sytuacje nieregularne: trwanie w związku cywilnym, życie w se-

⁶ *CIC/83* can. 210: „Omnes christifideles, secundum propriam condicionem, ad sanctam vitam ducendam atque ad Ecclesiae incrementum eiusque iugem sanctificationem promovendam vires suas conferre debent”.

⁷ *CIC/83* can. 748 § 1: „Omnes homines veritatem in iis, quae Deum eiusque Ecclesiam respiciunt, quaerere tenentur eamque cognitam amplectendi ac servandi obligatione vi legis divinae adstringuntur et iure gaudent”.

⁸ J. Krukowski, *Lud Boży*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, T. II/1, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 27.

⁹ Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Città del Vaticano 2016, s. 13.

¹⁰ *RP* art. 1: „Episcopus vi can. 383 § 1 animo apostolico prosequi tenetur coniuges separatos vel divortio digressos, qui propter suam vitae condicionem forte a praxi religionis defecerint. Ipse igitur cum parochis (cfr. can. 529 § 1) sollicitudinem pastoraalem comparticipatur erga hos christifideles in angustiis constitutos”.

¹¹ *CIC/83* can. 383 § 1: „In exercendo munere pastoris, Episcopus dioecesanus sollicitum se praebeat erga omnes christifideles qui suae curae committuntur, cuiusvis sint aetatis, condicionis vel nationis, tum in territorio habitantes tum in eodem ad tempus versantes, animum intendens apostolicum ad eos etiam qui ob vitae suae condicionem ordinaria cura pastoralis non satis frui valeant necnon ad eos qui a religionis praxi defecerint”.

¹² J. Wroceński, *biskup*, w: *WEP*, s. 27–29.

¹³ W. Góralski, *Wprowadzenie do motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 19.

paracji bez rozpoczęcia relacji pozamałżeńskiej, zgodne z prawem państwowym zawarcie kontraktu cywilnego po uprzednim orzeczeniu rozwodu¹⁴.

W normie zawartej w art. 1 *RP* podkreślona została również odpowiedzialność proboszczów, współuczestników troski duszpasterskiej biskupa¹⁵. Wszakże charakter oddziaływania duszpasterskiego jest zupełnie inny w przypadku biskupa i w sytuacji urzędu proboszcza, to jednak ten ostatni pozostaje pod władzą zwierzchnią swego ordynariusza¹⁶. Jest zatem zobowiązany do realizacji duszpasterskiej formy oddziaływania przewidzianej przez biskupa. To w realizacji tej misji proboszcz uzyskuje uzasadnienie swego działania duszpasterskiego¹⁷. Udział proboszcza w dochodzeniu pastoralnym jest zatem zwyczajnym działaniem duszpasterskim, które realizuje on pod przewodnictwem biskupa¹⁸.

III. MIEJSCE, CEL ORAZ PRZEDMIOT BADANIA PRZEDPROCESOWEGO

Badanie przedprocesowe jest realizowane w ramach jednolitego diecezjalnego duszpasterstwa małżeństw. W prawie kanonicznym termin ten należy rozumieć jako połączony wysiłek duszpasterski realizowany w parafii, jak i w ramach diecezji, którego owocem ma być realna pomoc małżonkom i rodzinom¹⁹.

Investigatio preiudicialis i miejsce jego realizacji wpisuje się zatem w przyjętą przez Kościół drogę towarzyszenia małżonkom i rodzinie, nie tylko przed zawarciem małżeństwa, ale także w trakcie jego rozwoju i trwania, aż po kres życia człowieka i naturalne rozwiązanie węzła małżeńskiego. Odpowiednie zaangażowanie

¹⁴ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 42–43.

¹⁵ *CIC/83* can. 529 § 1: „Officium pastoris sedulo ut adimpleat, parochus fideles suae curae commissos cognoscere satagat; ideo familias visitet, fidelium sollicitudines, angores et luctus praesertim participans eosque in Domino confortans necnon, si in quibusdam defecerint, prudenter corrigens; aegrotos, praesertim morti proximos, effusa caritate adiuvet, eos sollicite sacramentis reficiendo eorumque animas Deo commendando; peculiari diligentia prosequatur pauperes, afflictos, solitarios, e patria exsules itemque peculiaribus difficultatibus gravatos; allabet etiam ut coniuges et parentes ad officia propria implenda sustineantur et in familia vitae christianae incrementum foveat”.

¹⁶ *CIC/83* can. 519: „Parochus est pastor proprius paroeciae sibi commissae, cura pastoralis communitatis sibi concreditaefungens sub auctoritate Episcopi dioeciesani, cuius in partem ministerii Christi vocatus est, ut pro eadem communitate munera exsequatur docendi, sanctificandi et regendi, cooperantibus etiam aliis presbyteris vel diaconis atque operam conferentibus christifidelibus laicis, ad normam iuris”.

¹⁷ J. Calvo, kan. 519, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 447.

¹⁸ L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 99.

¹⁹ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 42–43.

w parafii, czy w strukturze diecezji na rzecz pomocy w dotarciu do prawdy obiektywnej o małżeństwie, jest pierwszorzędnym zadaniem Kościoła²⁰.

W porcji Ludu Bożego, jaką stanowi diecezja obejmująca swym zasięgiem wiernych zgodnie ze swym terytorium²¹, bliskość biskupa wobec wiernych wyraża się poprzez parafię, w której wierny wzrasta i kształtuje się w formacji chrześcijańskiej, prowadzonej przede wszystkim przez proboszcza²². W parafii dokonuje się podstawowe życie kościelne, gdzie wierny czerpie dar życia Bożego z sakramentów oraz umacnia się poprzez głoszone Słowo Boże. Poszczególne etapy wtajemniczenia chrześcijańskiego, a następnie włączenie w odpowiedzialność za Kościół poprzez przyjęcie sakramentów pozostających w służbie dla wspólnoty, ma miejsce w parafii. Stąd trafnym i koniecznym jest realizacja dochodzenia pastoralnego w tej podstawowej strukturze życia chrześcijanina²³.

Celem badania przedprocesowego jest zebranie niezbędnych informacji, które mogą być wykorzystane w procesie o nieważność małżeństwa. Ich zastosowanie winno służyć zarówno w procesie zwyczajnym, jak i w procesie skróconym²⁴. Dochodzenie to ma stanowić pomoc w dotarciu do obiektywnej prawdy o małżeństwie tym, którzy pozostają w separacji lub rozwiedli się na forum państwowym, a obecnie pragną uregulować swój stan, zgodnie z prawdą Bożą i w oparciu o sprawiedliwość wykonywaną w świetle autorytetu Kościoła²⁵.

Cel zamierzony przez Prawodawcę wyznacza jednocześnie przedmiot badania duszpasterskiego. Należy zebrać informacje odnośnie sytuacji małżonków przed zawarciem małżeństwa, faktów i okoliczności w trakcie jego zawierania oraz stanu obecnego, a zatem rozciągającego się od momentu domniemania zaistnienia małżeństwa aż do chwili obecnej²⁶.

W przeprowadzeniu badania przedprocesowego koniecznym jest zachowanie kan. 220 KPK/83²⁷. Prawodawca w normie zawartej w tym kanonie wyraża poparcie dla zachowania dobrego imienia każdego człowieka. Z kanonu 220 KPK/83 wyni-

²⁰ S. Gądecki, *Pastoralne wskazania Zwyczajnego Synodu o powołaniu i misji rodziny w Kościele współczesnym*, w: *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, J. Gręźlikowski, Lublin 2017, s. 23–32.

²¹ CIC/83 can. 368: „Ecclesiae particulares, in quibus et ex quibus una et unica Ecclesia catholica existit, sunt imprimis dioeceses, quibus, nisi aliud constet, assimilantur praelatura territorialis et abbatia territorialis, vicariatus apostolicus et praefectura apostolica necnon administratio apostolica stabiliter erecta”.

²² CIC/83 can. 515 § 1: „Paroecia est certa communitas christifidelium in Ecclesia particulari stabiliter constituta, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioeciesani, committitur parochi, qua proprio eiusdem pastori”.

²³ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 379–380.

²⁴ P. Kroczyk, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 44.

²⁵ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 380.

²⁶ P. Kroczyk, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 45.

²⁷ CIC/83 can. 220: „Nemini licet bonam famam, qua quis gaudet, illegitime laedere, nec ius cuiusque personae ad propriam intimitatem tuendam violare”.

ka obowiązek zachowania tajemnicy w ramach przeprowadzonego badania przedprocesowego, aby w ten sposób ustrzec przed infamią bądź oszczerstwami, które w przypadku złamania tajemnicy, mogłyby wyrządzić poważną szkodę podmiotom dochodzenia pastoralnego²⁸.

IV. OSOBY ODPOWIEDZIALNE ZA INSTYTUCJĘ BADANIA PRZEDPROCESOWEGO

Prawodawca określa krąg osób odpowiedzialnych za badanie przedprocesowe. Wskazuje na kompetencje ordynariusza miejsca odnośnie utworzenia właściwych struktur oraz względem wyznaczenia tych, którzy będą nieśli skuteczną pomoc wiernym w sytuacji wątpliwości co do ważności ich małżeństwa.

W art. 3 *RP* Prawodawca wskazuje na osoby, którym ordynariusz miejsca może powierzyć przeprowadzenie badania przedprocesowego. To ordynariusz uznaje ich zdolność i kompetencje, które niekoniecznie muszą bazować na wykształceniu prawnokanonicznym. W artykule tym wymieniony został przede wszystkim proboszcz własny lub osoba, która prowadziła przygotowanie do małżeństwa. Jednocześnie z artykułu wynika możliwość powierzenia przeprowadzenia badania przedprocesowego innym duchownym, osobom konsekrowanym lub świeckim po uprzednim zatwierdzeniu przez ordynariusza miejsca²⁹.

Ważną wytyczną art. 3 *RP* jest także wskazanie, iż badanie przedprocesowe ma wymiar doradczy. Oznacza to, że ze strony ordynariusza istnieje obowiązek troski o powołanie do istnienia instytucji badania przedprocesowego, jednak ze strony wiernych poszukujących prawdy obiektywnej w kontekście istnienia lub nieistnienia węzła małżeńskiego, nie oznacza ono obowiązku, a jedynie możliwość zastosowania.

Idąc za komentarzem P. Krocza, adresatem normy zawartej w art. 3 *RP*, jest ordynariusz miejsca. On upoważnia do wykonania badania przedprocesowego. Osoby, które ordynariusz miejsca może upoważnić dzielą się na dwie grupy: pierwsza to ci, którzy pełnili funkcję przygotowania do małżeństwa. Najpowszechniej czynią to proboszczowie lub inni duchowni. Kroczek podaje także możliwość wypełnienia tej funkcji przez świeckich (zgodnie z kan. 1112 § 2). Druga grupa to ci, którzy winni uzyskać zatwierdzenie od wspomnianego ordynariusza. Ocena zdolności osób leży w gestii ordynariusza. Może on także wskazać na określone kompetencje i weryfikować je przez odpowiedni egzamin. Ponadto wymóg zatwierdzenia, zdaniem Krocza, dotyczy tak świeckich, jak i konsekrowanych i duchownych³⁰.

²⁸ J. Hervada, *kan. 220*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 212–213.

²⁹ *RP* art. 3: „Eadem investigatio personis concedetur ab Ordinario loci idoneis habitis, competentibus licet non exclusive iuridico-canonicis pollutibus. Inter eas habentur in primis parochus proprius vel is qui coniuges ad nuptiarum celebrationem praeparavit. Munus hoc consulendi committi potest etiam aliis clericis, consecratis vel laicis ab Ordinario loci probatis”.

³⁰ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostołskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 46.

Według W. Wenz zadanie przeprowadzenia badania przedprocesowego wpisuje się w troskę duszpasterską sprawowaną przez proboszcza parafialnego i jego współpracowników. Na mocy samego prawa albo z urzędu posiadają oni upoważnienie do przygotowania nupturientów do małżeństwa. Ich wiedza z zakresu prawa kanonicznego oraz doświadczenie jako duszpasterzy mają tu zasadnicze znaczenie. Stąd osoby zainteresowane przeprowadzeniem procesu o nieważność swego małżeństwa, mogą udać się do swych duszpasterzy i korzystać z ich kompetencji, oczekując wskazania właściwych kroków postępowania w przypadku inicjacji postępowania procesowego, odpowiedniego przygotowania do zebrania potrzebnych dowodów³¹.

Ponadto wiedza proboszcza odnośnie życia nupturientów przed etapem zawarcia małżeństwa jest cenna i dostarcza wielu faktów użytecznych dla zainicjowanego procesu. Sąd kościelny zwraca się z prośbą do proboszcza o dostarczenie protokołu z rozmów kanoniczno-duszpasterskich, które przeprowadził z narzeczonymi, prosi o opinie na ich temat³². Jego wiedza i działania są tak ważne, że występować może jako świadek kwalifikowany, co wyraźnie zaznaczono w instrukcji „Dignitas Connubii” [dalej *DC*]³³.

Komentując art. 3 *RP* Wenz wskazuje, że biskup diecezjalny może powierzyć badanie przedprocesowe różnym osobom, które jednak muszą być kompetentne (niekoniecznie kanonicznie) i przez niego zatwierdzone. Przede wszystkim mowa jest o proboszczu własnym lub tym, który przygotowywał strony do zawarcia małżeństwa. Następnie wymienia się innych duchownych oraz osoby konsekrowane, a także świeckich, oczywiście konieczne jest zatwierdzenie dokonane przez ordynariusza miejsca. Wenz zauważa jednak, że roztropne działanie powinno prowadzić do wykorzystania doświadczenia pastoralnego i biegłości kanonicznej tych, którym zleca się dokonanie badania przedprocesowego³⁴.

Omawiając katalog osób, które ordynariusz miejsca może powołać do przeprowadzenia badania przedprocesowego, należy także odnieść się do formy zatwierdzenia tychże osób. P. Kroczek wskazuje, że forma ta jest dowolna³⁵. Może to być *nihil obstat* jako forma prostsza niż *missio canonica*.

³¹ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 339–240.

³² Tamże, s. 239–240.

³³ *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii „Dignitas Connubii”*, Città del Vaticano 2005. *DC*, art. 202: „Unius testis depositio plenam fidem facere non potest, nisi agatur de teste qualificato qui deponat de rebus ex officio gestis, aut rerum et personarum adiuncta aliud suadeant (can. 1573)”.

³⁴ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 240–241.

³⁵ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 46.

V. POSTULAT ODNOŚNIE UTWORZENIA STAŁYCH STRUKTUR

W art. 3 *RP* Prawodawca wskazuje kompetencję odnośnie utworzenia stabilnej struktury dla świadczenia pomocy w ramach badania przedprocesowego³⁶. Jak komentuje tę normę P. Kroczek, wspomniana stabilna struktura mogłaby funkcjonować w ramach już istniejącego duszpasterstwa małżeństw i rodzin, jako wydzielona komórka³⁷. W tworzeniu i rozwijaniu takiej struktury mogą jednocześnie wysiłki Kościoła partykularne, zgodnie z aktualną strukturą w ramach administracji Kościoła³⁸.

Ponadto tak zorganizowane struktury mogą zostać wyposażone w „*vademecum*” dla przeprowadzających badanie przedprocesowe. Winno ono zawierać wskazówki konieczne dla sprawowania funkcji doradczej i przybliżenia zainteresowanym zagadnień prawnych związanych z przygotowaniem i uczestnictwem w procesie o nieważność małżeństwa. Powinno omawiać zagadnienia prawnomaterialne i proceduralne odnośnie przeprowadzenia omawianego badania. Winno także wyraźnie wskazać, jakie informacje należy gromadzić. Nie powinno również zabraknąć w nim informacji na temat procesu. Ponadto stosowanie procedury określonej w *vademecum* może zostać wzmocnione nakazem kanonicznym, z zastrzeżeniem ważności zebranych materiałów w przypadku niedopełnienia wspomnianej procedury. *Vademecum* w tej formie mogłoby także zalecać kursy dokształcające osoby zaangażowane w czynności dotyczące procesu o nieważność małżeństwa³⁹.

VI. REALIZACJA DOCHODZENIA PRZEDPROCESOWEGO

Nowa instytucja prawna jest realizowana w formie dochodzenia przedprocesowego. W nim wypełnia się funkcja praktyczna, polegająca na zebraniu koniecznego i istotnego materiału, dzięki któremu staje się możliwe zainicjowanie procesu. Ważnym jest, aby szczególną uwagę zwrócić na możliwość zastosowania trybu skróconego w procesie o nieważność małżeństwa.

Prawodawca w art. 4 *RP* określa cel dochodzenia przedprocesowego⁴⁰. W jego ramach należy zebrać informacje istotne dla wszczęcia procesu. Zgodnie z art. 2 *RP* informacje mogą wskazywać na możliwość zastosowania trybu zwykłego lub skróconego procesu o nieważność małżeństwa. W art. 4 *RP* Prawodawca potwierdza ów cel i jednocześnie wskazuje na jego rozszerzenie poprzez ukierunkowanie zain-

³⁶ *RP* art. 3: „*Dioecesis, vel plures dioeceses simul, iuxta praesentes adunationes, stabilem structuram constituere possunt per quam servitium hoc praebetur et componere, si casus ferat, quoddam Vademecum elementa essentialia ad aptiorem indaginis evolutionem referens*”.

³⁷ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 46.

³⁸ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 241.

³⁹ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 47.

⁴⁰ *RP* art. 4: „*Investigatio pastoralis elementa utilia colligit ad causae introductionem coram tribunalni competenti a coniugibus vel eorum patrono forte faciendam. Requiritur an partes consentiant ad nullitatem petendam*”.

teresowanych stron do podjęcia czynności przed właściwym trybunałem. Ponadto, w nawiązaniu do kan. 1683 punkt 1 *KPK/83*, celem dochodzenia duszpasterskiego jest zapoznanie się z sytuacją stron i ustalenie, czy żądanie wszczęcia procesu wnoszą obie strony lub jedna ze stron za zgodą drugiej⁴¹. Zagadnienie to ma szczególne znaczenie. Jak wynika to z doktryny i praktyki sądownictwa kościelnego, ustalenie zgodności stron, na mocy kan. 1683 punkt 1 *KPK/83* i w oparciu o normę art. 4 *RP*, jest warunkiem *sine qua non*. Realizacja tego zadania w ramach dochodzenia duszpasterskiego jest więc kluczowa dla zastosowania dochodzenia duszpasterskiego. Umożliwia ono bezpośrednie zaznajomienie się z sytuacją stron i zakłada kontakt z nimi, wypełniając w ten sposób konieczny warunek wyraźnego przedstawienia woli stron odnośnie zastosowania procesu biskupiego, w ramach którego nie jest możliwe do przyjęcia wezwanie edyktalne⁴².

W art. 4 *RP* Prawodawca określa, że wszczęcia sprawy mogą dokonać małżonkowie osobiście lub przez adwokata. W tekście użyto terminu „patronus”. Należy go rozumieć zgodnie z brzmieniem kan. 1490 *KPK/83*⁴³.

Strony mogą mieć wspólnego obrońcę lub też wybrać obrońcę oddzielnie dla każdej ze stron. Prawodawca stanowi tę normę w art. 102 *DC*⁴⁴. Ustanowienie wspólnego obrońcy może przynieść znaczną korzyść, gdy strony zgodnie wnoszą żądanie o wszczęcie procesu o nieważność małżeństwa. Zapewnia to wypełnienie zadania ekonomii procesowej, skuteczne dotarcie do prawdy obiektywnej oraz wpływa na jakość relacji między stronami. Ponadto obniża to koszty związane z procesem, które Prawodawca pragnie minimalizować ze względu na dobro wiernych i rozszerzenie możliwości realizacji ich praw w Kościele⁴⁵.

Jak zauważa P. Kroczek, nie jest jasne, dlaczego w art. 4 Prawodawca użył liczby pojedynczej w odniesieniu do „patronus”⁴⁶. W art. 18 § 1 *RP* jest mowa o adwokat⁴⁷. Mogą oni uczestniczyć w przesłuchaniu drugiej strony w procesie skróconym⁴⁸.

⁴¹ *CIC/83* can. 1683: „Ipsi Episcopo dioecetano competit iudicare causas de matrimonii nullitate processu brevioris quoties: 1° petitio ab utroque coniuge vel ab alterutro, altero consentiente, proponatur”.

⁴² L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 96.

⁴³ *CIC/83* can. 1490: „In unoquoque tribunali, quatenus fieri possit, stabiles patroni constituantur, ab ipso tribunali stipendium recipientes, qui munus advocati vel procuratoris in causis praesertim matrimonialibus pro partibus quae eos seligere malint, exercent”.

⁴⁴ *DC* art. 102: „Si ambo coniuges nullitatis matrimonii declarationem petant, communem procuratorem vel advocatum sibi constituere possunt”.

⁴⁵ W. Kiwior, *Komentarz do art. 102*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas coniugii»*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007 r., s. 163–164.

⁴⁶ P. Kroczek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 47.

⁴⁷ *RP* art. 18 § 1: „Partes earumque advocati assistere possunt excussioni ceterarum partium et testium, nisi instructor, propter rerum et personarum adiuncta, censuerit aliter esse procedendum”.

⁴⁸ P. Majer, *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 207.

W kontekście roli adwokata i wzmianki o nim w art. 4 *RP*, swój komentarz przedstawia także R. Sztymmler. Jego zdaniem rola adwokata ma także miejsce w przypadku normy zawartej w art. 2. Jest w nim mowa o badaniu przedprocesowym, które ma odbywać się w jednolitym duszpasterstwie w ramach diecezji. W swym komentarzu Sztymmler stwierdza, że zanim owe struktury zostaną ukonstytuowane, zaistnieje konieczność wypełnienia zadania zebrania informacji pierwotnie przez adwokata. Jego szczególna rola ma mieć także zastosowanie w kontekście art. 5 *RP*⁴⁹. Pomoc adwokata może skutecznie wpłynąć na właściwe skonstruowanie skargi powodowej⁵⁰.

VII. INFORMACJE ISTOTNE DLA WSZCZĘCIA PROCESU O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA W TRYBIE SKRÓCONYM

W normie art. 4 *RP* Prawodawca zawarł zobowiązanie, które polega na zebraniu istotnych informacji, które mają zasadniczą wartość dla procesu o nieważność małżeństwa. Biorąc pod uwagę zapis art. 5, w którym widnieje wskazanie opracowania skargi powodowej, a w art. 4 pojawia się zadanie adwokata, to należy przyjąć wnioski, że i pośród osób odpowiedzialnych za przeprowadzenie badania przedprocesowego, realizowanego jako dochodzenie duszpasterskie, rzeczą słuszną byłoby włączenie przynajmniej jednej osoby kompetentnej w dziedzinie prawa kanonicznego⁵¹.

Zebranie informacji podczas badania przedprocesowego służy ich zastosowaniu w procesie o nieważność małżeństwa. Jak wspomniano wcześniej, proces ten może przebiegać w dwóch trybach: zwykłym i skróconym. Zważywszy na wskazanie zawarte w art. 4, pierwszorzędnym zadaniem w wykonywaniu dochodzenia duszpasterskiego jest pozyskanie tych informacji, które kwalifikują proces o nieważność małżeństwa do trybu skróconego⁵². Zachowując normę zawartą w kan. 1683 punkt 1 (zgodna prośba stron lub prośba jednej strony za zgodą drugiej), należy również wypełnić normę wpisaną w kan. 1683 punkt 2⁵³. Prawodawca stanowi w kan. 1683 punkt 2, że koniecznym dla procesu skróconego jest wskazanie takich faktów i okoliczności, o których złożono zeznanie lub potwierdzono je dokumentem, które nie będą wymagały przeprowadzania dokładniejszego sprawdzenia czy dochodzenia i że

⁴⁹ *RP* art. 5: „Omnibus elementis collectis, investigatio perficitur libello, si casus ferat, tribunali competenti exhibendo”.

⁵⁰ R. Sztymmler, *Posługa adwokata po «Mitis Iudex»*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 136–137.

⁵¹ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 241.

⁵² P. Kroczyk, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 48.

⁵³ *CIC/83* can. 1683: „Ipsi Episcopo dioecetano competit iudicare causas de matrimonii nullitate processu brevioribus quoties: 2° recurrant rerum personarumque adiuncta, testimoniis vel instrumentis suffulta, quae accuratorem disquisitionem aut investigationem non exigant, et nullitatem manifestam reddant”.

w sposób oczywisty wskazują one na nieważność⁵⁴. Nie chodzi tu o nowe tytuły nieważności małżeństwa, ale sytuacje znane już w doktrynie i sądownictwie, które orzecznictwo od dłuższego czasu wskazuje jako rozpoznawalne symptomy nieważności małżeństwa, które bez utrudnień mogą być potwierdzone i poświadczane⁵⁵.

VIII. KATALOG PRZESŁANEK DO WDROŻENIA PROCESU SKRÓCONEGO

Katalog przesłanek do wdrożenia procesu skróconego zawiera art. 14 *RP*⁵⁶. Nie jest to zbiór zamknięty. Wyliczenie okoliczności jest przykładowe. Pośród nich Przewodawca wymienia:

1) „Taki brak wiary, który może prowadzić do symulacji konsensu lub błędu determinującego wolę”. Mowa tu nie o zwykłym braku wiary, ale o takim, który może skutkować symulacją zgody małżeńskiej. Ów brak wiary może także prowadzić do błędu determinującego wolę nupturienta. Odnośnie do wyjaśnienia określonego braku wiary, Jan Paweł II wypowiedział się na ten temat, dając właściwą perspektywę w ocenie zaangażowania sfery nadprzyrodzonej w zakres ważności konsensu małżeńskiego. Intensywność wiary jest zależna od wielu czynników składających się ostatecznie na jej wyraz w życiu poszczególnych osób. Poziom ten może być bardzo wysoki, ale także może daleki od doskonałości. Jednak osoba, która pragnie zawrzeć małżeństwo, wpisuje swoją decyzję w całokształt wymiaru małżeńskiego, którego Twórcą jest Bóg. Nie wykazując intensywności wiary, ale zachowując decyzję o trwaniu w jednym i nierozzerwalnym małżeństwie, nupturient wypełnia wymagania ważności konsensu małżeńskiego⁵⁷.

Braki w wierze mogą powodować taką postawę, która wyklucza nierozzerwalność lub wierność w małżeństwie. Mogą także umacniać błąd determinujący wolę

⁵⁴ U. Nowicka, *Proces skrócony przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 1(27) 2016, s. 113.

⁵⁵ Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Città del Vaticano 2016, s. 33.

⁵⁶ *RP* art. 14 § 1: „Inter rerum et personarum adiuncta quae sinunt causam nullitatis matrimonii ad tramitem processus brevioris iuxta cann. 1683–1687 pertractari, recensentur exempli gratia: is fidei defectus qui gignere potest simulationem consensus vel errorem voluntatem determinantem, brevis convictus coniugalis, abortus procuratus ad vitandam procreationem, permanentia perversa in relatione extraconiugali tempore nuptiarum vel immediate subsequenti, celatio dolosa sterilitatis vel gravis infirmitatis contagiosae vel filiorum ex relatione praecedenti vel detrusionis in carcerem, causa contrahendi vitae coniugali omnino extranea vel haud praevisa praegnantia mulieris, violentia physica ad extorquendum consensum illata, defectus usus rationis documentis medicis comprobatus, etc”.

⁵⁷ FC 68: „Z uwagi na to właśnie, że w obrzędzie sakramentu specjalną uwagę poświęca się dyspozycjom moralnym i duchowym nowożeńców, w szczególności zaś sposób ich wiary, należy wspomnieć tutaj o dość często występującej trudności, wobec której mogą znaleźć się pasterze Kościoła w kontekście naszego zlaicyzowanego społeczeństwa. Wiara osób proszących o ślub kościelny może mieć różny poziom i pierwszym obowiązkiem pasterzy jest dopomóc w jej odkryciu, umocnieniu i doprowadzeniu do dojrzałości. Muszą oni także rozumieć racje, które skłaniają Kościół, że dopuszcza do obrzędu także tych, których usposobienie nie jest doskonałe.

zawarcia małżeństwa z wykluczeniem wspomnianych wcześniej przymiotów⁵⁸. W przypadku orzeczenia nieważności małżeństwa na podstawie przesłanki omawianej, należałoby udowodnić zaistnienie pozytywnego aktu woli prowadzącego do symulacji lub błędu determinującego wolę⁵⁹. Nie można przyjąć opinii, jakoby obojętność w wierze, brak zaangażowania w sferę nadprzyrodzoną, z automatu sprawiałyby nieważność małżeństwa⁶⁰.

2) „Krótki czas pożycia małżeńskiego” – przesłanka ta może wskazywać na symulację całkowitą lub częściową, na niezdolność konsensualną albo na przymus lub bojaźń⁶¹. Trudność sprawia właściwe zrozumienie, co Prawodawca wyraża poprzez „krótki czas”. Przesłankę tą należy traktować jako ukierunkowanie na poszukiwanie przyczyn w anomalii, jaką była lub jest dotknięta osoba, której sprawa o nieważność małżeństwa podlega rozpoznaniu⁶².

3) „Aborcja dokonana dla uniknięcia zrodzenia potomstwa” – nie oznacza, że fakt ten w każdym przypadku powoduje nieważność małżeństwa. Ma natomiast powiązanie z możliwością wykluczenia potomstwa i wskazuje w każdym przypadku zaistnienia aborcji na defekt osobowości⁶³.

Kościół katolicki, zachowując piąte przykazanie *Dekalogu*, naucza, iż każde zamierzone odebranie życia poprzez przerwanie ciąży jest złem moralnym i stanowi materię grzechu ciężkiego⁶⁴. Na forum kanonicznym może także zaistnieć przestępstwo zagrożone sankcją, o którym Prawodawca stanowi w kan. 1398⁶⁵.

Jak wspomniano wcześniej w ocenie tych okoliczności nie można kierować się automatyzmem, ale należy udowodnić, że aborcja została dokonana ze względu na

Wśród sakramentów małżeństwo ma tę cechę wyróżniającą je od innych, że jest sakramentem rzeczywistości już istniejącej w ekonomii stworzenia, że jest tym samym przymierzem małżeńskim, które zostało ustanowione przez Stwórcę «od początku». Zatem podjęta przez mężczyznę i kobietę decyzja zawarcia zgodnie z zamysłem Bożym małżeństwa, czyli decyzja zaangażowania przez nieodwołalną zgodę małżeńską całego życia w nierozdzielnej miłości i wierności bezwarunkowej, zakłada w rzeczywistości, nawet jeśli w sposób nie całkiem uświadomiony, postawę głębokiego posłuszeństwa woli Bożej, ta zaś postawa nie jest możliwa bez Jego łaski. Znaleźli się już zresztą na prawdziwej i właściwej drodze zbawienia, która – założywszy ich szczerą intencję – może być dopełniona i doprowadzić do celu przez obrzęd sakramentu i bezpośrednie doń przygotowanie”.

⁵⁸ P. Majer, *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostołskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 195.

⁵⁹ U. Nowicka, *Proces skrócony przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 1 (27) 2016, s. 115.

⁶⁰ U. Nowicka, *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 3 (26) 2015, s. 47.

⁶¹ L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 104.

⁶² U. Nowicka, *Proces skrócony przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 1 (27) 2016, s. 115.

⁶³ L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 104.

⁶⁴ *KKK* 443, 526.

⁶⁵ *CIC/83* can. 1398: „Qui abortum procurat, effectum secuto, in excommunicationem latae sententiae incurrit”.

podjęty wcześniej pozytywny akt woli ukierunkowany na wykluczenie potomstwa. W ramach danego związku negacja potomstwa musi być radykalna i całkowita⁶⁶.

4) „Pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w czasie zawierania małżeństwa lub wkrótce po ślubie” – Prawodawca wskazuje w tej przesłance na przypadek istnienia intymnej relacji z osobą różną od współmałżonka. Relacja intymna może istnieć w czasie bezpośrednio poprzedzającym zawarcie małżeństwa lub zaraz po ślubie. Podkreślić trzeba, że okazjonalne cudzołóstwo niekoniecznie musi wskazywać na wykluczenie wierności. Okoliczność ta może wskazywać na wykluczenie małżeństwa jako takiego, wykluczenie jego nierozzerwalności, wierności, może wskazywać na niezdolność do dochowania wierności, czy też ujawniać poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych obowiązków i praw w małżeństwie. Może także sugerować zaistnienie podstępnego wprowadzenia w błąd⁶⁷. Celem udowodnienia wykluczenia Prawodawca wskazuje w przesłance na uporczywość relacji pozamałżeńskiej, której fakt byłby konieczny, aby ocenić związek zdrad popełnianych w bezpośrednim czasie przed zawarciem małżeństwa czy wkrótce po ślubie, a intymną relacją godzącą w wierność małżeńską⁶⁸.

5) „Podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności” – Prawodawca w przesłance tej odwołuje się do kan. 1098 *KPK*/83⁶⁹. Okoliczności wskazują w tym przypadku na świadome działanie jednej ze stron, która, w celu pozyskania konsensu małżeńskiego, wprowadza drugą stronę w błąd. Jego zakres dotyczy istotnych przymiotów osoby. Należą do nich: zdolność do zrodzenia potomstwa, stan zdrowia, zobowiązanie wobec dzieci, które wywodzą się z poprzedniego związku czy też odbywanie kary pozbawienia wolności. Okoliczności te z pewnością mogą zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego⁷⁰. Kontrowersyjne jest, zdaniem U. Nowickiej, iż w przesłance tej wskazano jedynie na choroby zakaźne. Jak określa to Nowicka przesłanki te są „przykładami przykładowych okoliczności”⁷¹.

Zdaniem L. Adamowicza innym przykładem zawężenia jest kwestia odnosząca się do zatajenia pozbawienia wolności. Według wspomnianego autora takie ograniczenie może usprawiedliwiać inne zatajenia, jak na przykład zatajenie faktu karalności, które nie skutkowało pozbawieniem wolności, lecz wyrażało się poprzez inne

⁶⁶ P. Majer, *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 197.

⁶⁷ L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 104–105.

⁶⁸ P. Majer, *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 198.

⁶⁹ *CIC*/83 can. 1098: „Qui matrimonium in initio deceptus dolo, ad obtinendum consensum patrat, circa aliquam alterius partis qualitate, quae suapte natura consortium vitae coniugaliter graviter perturbare potest, invalide contrahit”.

⁷⁰ L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 105.

⁷¹ U. Nowicka, *Proces skrócony przed biskupem*, „*Ius Matrimoniale*” 1 (27) 2016, s. 116–117.

sankcje. L. Adamowicz wskazuje, podobnie jak U. Nowicka, że zawężenie dokonane w zakresie omawianej przesłanki, wskazuje na pominięcie innych chorób niż zakaźne. Także przebyte poważne operacje czy też choroby przewlekłe mogą znacząco zaburzać wspólnotę małżeńską. Jednakże, jak wskazuje wspomniany autor, wikariusz sądowy ma prawo szeroko interpretować opisywaną kategorię spośród przesłanek zawartych w art. 14⁷².

6) „Zawarcie małżeństwa z przyczyny całkowicie obcej życiu małżeńskiemu lub wynikające z nieoczekiwanej ciąży kobiety” – Prawodawca formułuje przesłankę na podstawie właściwych celów i przymiotów małżeństwa. Odstąpienie od nich i zaprzeczanie im może skutkować nieważnością związku małżeńskiego⁷³. Okoliczności wskazują na motywy działania stron. Mogą nimi być intencje całkowicie obce chrześcijańskiej koncepcji małżeństwa oraz sprzeczne z jego naturalnym charakterem wyrażającym się w jedności i nierozzerwalności.

Pierwsza z wymienionych okoliczności dotyczy osób, które wyrażając konsens małżeński, jednocześnie aktem pozytywnym wykluczają przyjęcie i podjęcie istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Małżeństwo usiłowali więc zawrzeć dla uzyskania subiektywnie rozumianej korzyści⁷⁴. Przykładami takich korzyści mogą być: uzyskanie obywatelstwa, legitymacja potomstwa, korzyści ekonomiczne⁷⁵. Wśród korzyści można także wymienić: pozyskanie pozwolenia na wykonywanie pracy, ucieczka przed wypełnieniem obowiązku służby wojskowej, działania mające na celu zamaskowanie orientacji homoseksualnej⁷⁶. Taka postawa strony może wskazywać na jej zaburzenia w sferze seksualnej, ale także na poważne problemy w funkcjonowaniu w ramach życia społecznego. Może także ujawniać poważną nieodporność⁷⁷.

Drugim obszarem wskazanym w przesłance jest fakt nieoczekiwanej ciąży. Nie oznacza to, że w każdym takim przypadku należy przyjmować nieważność małżeństwa. Należy udowodnić, że wyrażenie zgody małżeńskiej dokonało się pod wpływem przymusu, bojaźni, czy też wobec poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich lub też niezdolności psychicznej co do ich podjęcia. Nieoczekiwana ciąża może wywoływać stan bojaźni wobec opinii rodziców stron. Ich reakcja może wyzwać bojaźń w kobiecie lub wywierać presję na mężczyznę, aby wywiązał się z zadań, jakie powstają przed nim na skutek inicja-

⁷² L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 106.

⁷³ P. Jarota, *Processus brevior. Materiały do ćwiczeń z kanonicznego prawa procesowego*, Warszawa – Kraków 2017, s. 60–61.

⁷⁴ U. Nowicka, *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 3 (26) 2015, s. 54.

⁷⁵ Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Città del Vaticano 2016, s. 34.

⁷⁶ L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 106.

⁷⁷ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 352.

cji funkcji ojcowskiej⁷⁸. W ocenie tej przesłanki należy podkreślić, że sama niechęć do małżeństwa, nie powoduje nieważności. Motywem może być chęć podjęcia odpowiedzialności i stworzenia rodziny dla mającego narodzić się potomstwa⁷⁹.

7) „Użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensu” – Prawodawca nawiązuje w tej przesłance do przeszkody uprowadzenia⁸⁰. Przeszkoda ta zachodzi w przypadku uprowadzenia lub zatrzymania kobiety w celu matrymonialnym (nie zachodzi w sytuacji uprowadzenia mężczyzny). Ze względu na użycie siły fizycznej lub moralnej, jedynym sposobem uniknięcia szeroko rozumianego nacisku, staje się wyrażenie zgody konsensualnej. takie okoliczności sprawiają, że jest ona nieważna⁸¹.

Wyróżnienie przez Prawodawcę tej przesłanki ma swoje źródło w praktyce pastoralnej Kościoła. Działanie Kościoła rozciąga się nie tylko na wysoko rozwinięte obszary cywilizacyjne, ale dotyczy również mniej jakościowo zorganizowanych form życia społecznego, gdzie dostrzega się jeszcze przejawy funkcjonowania na sposób plemienny⁸². W dowodzeniu tej okoliczności należy powołać się na dokumenty w postaci orzeczeń lekarskich czy protokołów z działania policji⁸³.

8) „Brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją numeryczną” – Prawodawca odwołuje się tu do kan. 1095 *KPK/83*⁸⁴. Kanon ten w numerze pierwszym odnosi się do chorób umysłowych, także do przejściowego braku używania rozumu oraz niedorozwoju umysłowego⁸⁵. Jednak według wskazań Trybunału Roty Rzymskiej, należy przesłanki te potraktować szerzej, biorąc pod uwagę poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków, a także ten zakres, który reguluje kan. 1095 w numerze 3⁸⁶.

Jak wskazuje Rota Rzymska zasadniczo w większości przypadków niezdolności konsensualnej, należy je rozpatrywać w trybie procesu zwyczajnego, w ramach którego można użyć pogłębionego działania biegłych⁸⁷. Jednak w przesłance jest mowa o potwierdzeniu niezdolności przez dokumentację medyczną. Musi ona wskazywać,

⁷⁸ P. Jarota, *Processus brevior. Materiały do ćwiczeń z kanonicznego prawa procesowego*, Warszawa – Kraków 2017, s. 62.

⁷⁹ U. Nowicka, *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „*Ius Matrimoniale*” 3 (26) 2015, s. 55–56.

⁸⁰ *CIC/83* can. 1089: „Inter virum et mulierem abductam vel saltem retentam intuitu matrimonii cum ea contrahendi, nullum matrimonium consistere potest, nisi postea mulier a raptore separata et in loco tuto ac libero constituta, matrimonium sponte eligat”.

⁸¹ W. Góralski, *Przeszkoda uprowadzenia*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 336–338.

⁸² L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 106–107.

⁸³ Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Città del Vaticano 2016, s. 35.

⁸⁴ *CIC/83* can. 1095: „Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1° qui sufficienti rationis usu carent”.

⁸⁵ W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991, s. 35.

⁸⁶ P. Jarota, *Processus brevior. Materiały do ćwiczeń z kanonicznego prawa procesowego*, Warszawa – Kraków 2017, s. 64.

⁸⁷ Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Città del Vaticano 2016, s. 35.

że występująca u strony choroba umysłowa, jednocześnie znosi możliwość dokonania aktu ludzkiego⁸⁸. Znajduje tu zastosowanie norma zawarta w art. 14 § 2 *RP*⁸⁹. Dokumentacja winna być na tyle wiarygodna i pewna, że nie jest wskazane, aby wobec tak samodzielnego dowodu powoływać się na potrzebę działania biegłego⁹⁰. Podobny przepis Prawodawca zawarł w art. 203 § 1 *DC*⁹¹. W przywołanym artykule zawarta została dyspozycja, wedle której nie ma potrzeby powoływania biegłego, jeśli materiał dowodowy jest odpowiednio wiarygodny i pewny (chodzi tu przede wszystkim o karty kliniczne)⁹².

IX. ZAKOŃCZENIE BADANIA PRZEDPROCESOWEGO

W art. 5 *RP* Prawodawca stanowi, że po zakończeniu dochodzenia przedprocesowego, jeśli będzie to uzasadnione, należy sporządzić skargę procesową⁹³. Jak podaje P. Kroczeek, w normie nie zawarto miary czasu, w ramach której miałyby się zakończyć badanie przedprocesowe. Prawodawca wskazuje jednak, że jeśli zebrano właściwe przesłanki, można sporządzić skargę powodową⁹⁴.

W. Wenz podkreśla, że Prawodawca w art. 5 wyraża oczekiwanie, iż w ramach instytucji badania przedprocesowego strona lub strony uzyskają merytoryczną pomoc w przygotowaniu skargi powodowej. Osoba kompetentna do udzielenia takiej pomocy nie powinna wskazywać stronie na konkretne argumenty, ale jedynie w czasie rozmowy udzielić wskazówek co do istotnych elementów skargi powodowej⁹⁵.

W art. 5 Prawodawca przypomina, iż sporządzona skarga powodowa jest składana przed właściwym trybunałem. Określa go kan. 1672 *KPK/83*⁹⁶. Strona samo-

⁸⁸ U. Nowicka, *Proces skrócony przed biskupem*, w: „*Ius Matrimoniale*” 1 (27) 2016, s. 118–119.

⁸⁹ *RP* art. 14 § 2: „Inter instrumenta quae petitionem suffulciunt habentur omnia documenta medica quae evidenter inutilem reddere possunt peritiam ex officio exquirendam”.

⁹⁰ P. Majer, *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 201.

⁹¹ *DC* art. 203 § 1: „In causis de impotentia vel de consensus defectu propter mentis morbum vel incapacitates, de quibus in can. 1095, iudex unius periti vel plurium opera utatur, nisi ex adiunctis inutilis evidenter appareat (cf. can. 1680)”.

⁹² T. Rozkrut, *Komentarz do art. 203*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas coniubii»*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 278–279.

⁹³ *RP* art. 5: „Omnibus elementis collectis, investigatio perficitur libello, si casus ferat, tribunali competenti exhibendo”.

⁹⁴ P. Kroczeek, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 48–49.

⁹⁵ W. Wenz, *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 242.

⁹⁶ *CIC/83* can. 1672: „In causis de matrimonii nullitate, quae non sint Sedi Apostolicae reservatae, competentia sunt: 1° tribunal loci in quo matrimonium celebratum est; 2° tribunal loci in quo alterutra vel utraque pars domicilium vel quasi-domicilium habet; 3° tribunal loci in quo de facto colligendae sunt pleraeque probationes”.

dzielnie lub też przez obrońcę winna złożyć skargę powodową we właściwym trybunale⁹⁷.

ZAKOŃCZENIE

Badanie przedprocesowe jest działaniem podjętym we wspólnocie Kościoła ze względu na potrzebę niesienia pomocy tym wiernym, którzy stają w obliczu trudności powodowanych rozpadem małżeństwa. Jego rola polega na skutecznym i efektywnym przygotowaniu do niełatwego procesu odkrywania prawdy w kontekście wątpliwości co do ważności małżeństwa oraz zrealizowaniu założenia Prawodawcy o lepszym kontakcie wiernych z biskupem.

Badanie przedprocesowe ma być realizowane w ramach jednolitego duszpasterstwa diecezjalnego, co należy rozumieć jako połączony wysiłek duszpasterstwa parafialnego jak i ogólnodiecezjalnego. Badanie przedprocesowe odgrywa zatem ważną rolę w kreowaniu duszpasterstwa małżeństw i funkcjonowaniu poradni rodzinnych i małżeńskich.

Celem wykonania zamierzenia Prawodawcy ordynariusz miejsca może powołać do realizacji badania przedprocesowego proboszczów oraz innych duchownych, a także świeckich, których kompetencje osobiście ocenia. I w tym ujęciu rola badania przedprocesowego została podkreślona przez Prawodawcę. Jeśli zgodnie z normami prawa, w zespole osób zaangażowanych w przeprowadzenie badania przedprocesowego mogą funkcjonować przedstawiciele różnych stanów reprezentujących hierarchiczną strukturę Kościoła, to oznacza to, że badanie to realizuje postulatory Soboru Watykańskiego II o udziale wszystkich wiernych w życiu wspólnoty kościelnej.

Zadania, jakie Prawodawca inicjuje w badaniu przedprocesowym, koncentrują się wokół funkcji informacyjnej, przygotowawczej i doradczej. W ramach informacyjnych badanie przedprocesowe realizuje zadanie zabezpieczenia prawdy o jedności i nierozzerwalności ważnego węzła małżeńskiego. W ramach zadania przygotowawczego należy wypełnić obowiązek wsparcia wiernych w procesie gromadzenia dowodów, które będą mogły być wykorzystane w procesie, zarówno w trybie zwykłym, jak i skróconym.

Zadanie doradcze polega na udzieleniu pomocy w redagowaniu skargi powodowej, jeśli zajdzie taka konieczność. Chodzi tu o wskazanie elementów formalnych skargi, zwrócenie uwagi na konieczność przedstawienia w sposób zwięzły i rzeczowy informacji potrzebnych dla celów procesowych.

Wreszcie ważnym zadaniem, jakie realizowane jest poprzez instytucję badania przedprocesowego, jest umożliwienie wiernym darmowej konsultacji. Prawodawca zwraca na to szczególną uwagę, aby nikt znajdujący się w potrzebie, między innymi ze względu na swój stan posiadania, nie był pozbawiony pomocy ze strony Kościoła.

⁹⁷ P. Kroczyk, *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 49.

BADANIE PRZEDPROCESOWE W KANONICZNYM PROCESIE O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

STRESZCZENIE

Papież Franciszek w motu proprio „*Mitis Iudex Dominus Iesus*” wprowadziła nową instytucję badania przedprocesowego. Ma ona służyć wiernym w dotarciu do prawdy o stanie prawnym ich węzła małżeńskiego. Artykuł dotyczy roli i zadania nowej instytucji w kontekście kanonicznego procesu o nieważność małżeństwa. Autor ukazuje istotną różnicę między dochodzeniem pastoralnym a dochodzeniem, które ma miejsce w procesie karnym. Ponadto wskazuje się na zadania ordynariusza miejsca i określenie osób, które mogą wypełniać funkcje w ramach badania przedprocesowego. Istotną tematyką jest także przybliżenie i opisanie okoliczności, które mogą wskazywać na zastosowanie procesu skróconego przed biskupem.

THE PRE-JUDICIAL INQUIRY IN THE CANON PROCESS ON THE NULLITY OF MARRIAGE

SUMMARY

The Pope Francis in *Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* introduced a new institution of pre-judicial inquiry. It is to assist the Christian faithful in getting to the truth about legal standing of their bond of marriage. The article concerns the role and tasks of the new institution in the canon process on the nullity of marriage. The writer shows the substantial difference between pastoral inquiry and the inquiry in criminal investigation. Moreover, the tasks of the local ordinary are presented, and people who can function within the pre-judicial inquiry are defined. Giving background and describing the circumstances which may indicate the application of the briefer matrimonial process before the bishop are also relevant issues of the article.

VORUNTERSUCHUNG IM KANONISCHEN PROZESS WEGEN NICHTIGKEIT DER EHE

ZUSAMMENFASSUNG

Papst Franziskus führte im *Motu Proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”* eine neue Institution der vorgerichtlichen Forschung ein. Sie soll den Gläubigen helfen, die Wahrheit über den rechtlichen Status ihres Ehebandes zu erreichen. Der Artikel betrifft die Rolle und Aufgabe der neuen Institution im Rahmen des kanonischen Prozesses zur Prüfung der Eheungültigkeit. Der Autor zeigt einen signifikanten Unterschied zwischen der pastoralen Untersuchung und der Untersuchung im Strafverfahren. Darüber hinaus weist er auf die Aufgaben des Ortsordinarius und auf die Ernennung von Personen hin, die Funktionen im Rahmen der Voruntersuchung ausüben können. Ein wichtiges Thema ist auch die Annäherung und Beschreibung von Umständen, die auf die Verwendung des abgekürzten Verfahrens vor dem Bischof hinweisen können.

BIBLIOGRAFIA

- Adhortatio apostolica „Familiaris consortio” Joannis Pauli PP. II, AAS 74(1982), 81–191.*
Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75(1983) pars II, 1–317.
- Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii „Dignitas Connubii”, Città del Vaticano 2005.*
- Litterae apostolicae motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, AAS 107 (2015), 958–970.*
Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Città del Vaticano 2016.
- Adamowicz L., *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 93–108.
- Calvo J., kan. 519, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 447.
- Gądecki S., *Pastoralne wskazania Zwyczajnego Synodu o powołaniu i misji rodziny w Kościele współczesnym*, w: *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, J. Gręźlikowski, Lublin 2017, s. 23–32.
- Góralski W., *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991.
- Góralski W., *Przeszkoda uprowadzenia*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 319–347.
- Góralski W., *Wprowadzenie do motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 7–21.
- Jarota P., *Processus brevior. Materiały do ćwiczeń z kanonicznego prawa procesowego*, Warszawa – Kraków 2017.
- Kiwior W., *Komentarz do art. 102*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007 r., s. 163–164.
- Krajczyński J., *Proces zwyczajny*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 53 – 73.
- Kroczek P., *Art. 1–6 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 41–54.
- Krukowski J., *Lud Boży*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, T. II/1, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 27–30.
- Majer P., *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 163–217.
- Nowicka U., *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 3 (26) 2015, s. 43–60.
- Nowicka U., *Proces skrócony przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 1 (27) 2016, s. 109–128.
- Sztychmiller R., *Posługa adwokata po «Mitis Iudex»*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 127–142.
- Wenz W., *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016.